

ПРАВОСЛАВНАТА ТЕМАТИКА НА УЧЕНИЧЕСКИТЕ СЛАВИСТИЧНИ КОНКУРСИ В ЛЮБЛИНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ (2012 – 2015 г.)

KAMEN RIKEV

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

EASTERN ORTHODOX TRADITION ACCORDING TO THE STUDENTS SLAVIC CONTEST AT THE UNIVERSITY OF LUBLIN (2012–2015). The article summarises the leading symbols and concepts, claimed to belong to the Eastern Orthodox tradition according to students' presentations at the final stages of the Slavic Contest for students from the Lublin Voivodeship. The Contest is held annually since 2009 and is organised by the Institute of Slavic Philology at the Marie Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland. Presentations from the last four editions of the Contest lead to the conclusion that Eastern Orthodox tradition appeals to young audiences in the Lublin region due to its association with ancient and exotic customs and rituals, however it is exclusively connected to the Russian-Ukrainian cultural heritage.

Keywords: Eastern Orthodox traditions, folklore, Slavic customs, cultural stereotypes, student contests.

В настоящия текст искам да открия няколко наблюдения върху присъствието на православната тематика в мултимедийни презентации и сценични изпълнения на ученици от горните класове на лицеи в Люблинското воеводство, огласени на ученическите славистични конкурси през 2012, 2013, 2014 и 2015 година. Проблемът, макар да засяга ограничен материал и да е от строго регионален характер, е достоен за изследване, доколкото позволява да се извлекат актуални изводи за присъствието, употребите и асоциациите, които възприятията за *православна традиция* предизвикват в съзнанието на младите поляци.

Коментираният тук материал обхваща финалните етапи на последните четири издания на Конкурса, на които съм присъствал като член на конкурсното жури или като зрител.

Ученическите славистични конкурси на Университета „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин

Славистичните конкурси на Института по славянски филологии в Люблинския университет „Мария Кюри-Склодовска“ (UMCS / УМЦС) са инициирани през 2009 г. от тогавашния директор на Института проф. хаб. д-р Феликс Чижевски, като до 2015 г. се провеждат ежегодно преди края на учебната година. Идеята на организаторите е недвусмислена – популяризиране на университетската славистика сред потенциалните студенти от Люблинското воеводство чрез ученически форум, на който да се конкурират презентации (през първите години устни, а след това и мултимедийни) върху характерна традиция в една от страните, чийто език се изучава в УМЦС: България, Русия, Чехия, Украйна или Беларус [Reg I KS]. Конкурсната комисия, оценяваща ученическите изпълнения и излъчваща победителите, се състои от петчленно жури, съставено от научни кадри на Института по славянски филологии.

Форумът добива мигновена популярност, което налага въвеждането на допълнителни уточнения за неговото провеждане. Така например Правилникът за второто издание на Конкурса вече прецизира, че неговата цел е *популяризирането на познанията за славянските страни и на славистичното обучение. Конкурсът е посветен на общи проблеми, засягащи спецификата и различието на културата, обичаите, обредите, празничните традиции и под. в една от избраните от участника славянски страни...* [Reg II KS]. От същата 2010 г. броят на участниците (ученици от средните училища в страната) се разраства дотолкова, че вече се предвиждат три етапа на провеждането на Конкурса – училищен (провеждан също в библиотеки или културни домове), междуучилищен и финален.

От следващата 2011 г., когато се организира Третият славистичен конкурс, Правилникът [Reg III KS] въвежда две категории на участие: индивидуално и колективно (с максимално петима автори на всяка групова презентация), които остават валидни до днес, макар колективното участие в последните издания да се ограничава до трима членове в група. Внася се и уточнението, че езикът на изпълнението не оказва влияние върху оценката на журито. В следващите години Конкурсът продължава да се провежда на два или три етапа.

Първите пет издания на Конкурса (до 2013 г.) се организират от Института по славянски филологии на УМЦС съвместно с филиала на Университета – Бакалавърския колеж в Бяла Подласка, Научния кръжок на славистите към Колежа и Подласката фондация за подкрепа на талантите. След закриването на Колежа през 2014 г. единствен организатор на Конкурса остава Институтът в Люблин. Домакини на финалните етапи на форума са били Бяла Подласка (2009, 2010), Вишнице (2011, 2012, 2013) и Люблин (2014, 2015 г.).

Тематика, същност и авторство на ученическите презентации

Още в правилника на второто издание на Конкурса става видно, че организаторите предполагат тематична насоченост на презентациите върху *общи проблеми*, но с акцент върху *културата, обичаите, обредите, празничните традиции и под.* [Reg II KS]. На езика на средношколското образование това означава обръщане

изключително към фолклора във всичките му измерения – нещо, което частично се потвърждава от думите на д-р Агнешка Горал, дългогодишен организатор на Конкурса, според която в първите издания на форума са преобладавали теми, разглеждани в часовете по руски език в училище: *например Пасха в Русия или поезията на Александър Пушкин*, а в последните години интересите на участниците са се разширили значително [Mikrut 2015a]. В подобен дух резюмира историята на форума и хаб. д-р Алина Орловска, заместник-директор на Института по славянски филологии: в първите му издания са били представяни *най-интересните славянски обичаи и обреди*, но с времето тематиката се е разширила [Mikrut 2015b].

Дори бегъл преглед на конкурсните програми и в по-късните години (от всички етапи) обаче не оставя съмнение в категоричната доминация именно на фолклорната тематика над всякакви останали теми, които, измерени с просто око, свидетелстват за над 75% засягане и повтаряне (понякога ежегодно) на едни и същи проблеми от народната традиция за сметка на литературата, музиката или съвременната култура, например. При това предпочитанията към руската и украинската тематика са толкова внушителни, че презентациите върху Беларус, България или Чехия се оказват любопитни допълнения към всеки етап от ученическата надпревара.

Горните две тенденции – доминацията на фолклорната проблематика и силният превес на руски и украински фокус – са напълно обясними с оглед на източнополския регион, в който се провежда Конкурсът, културната специфика на участниците и дисциплините, изучавани от тях в училище, както и на самото славистично обучение в Люблинския университет, при което от десетилетия русистиката поддържа водещи позиции. Това предопределя честото присъствие в конкурсната програма през годините на източнославянската Масленица, украинската и руската сватба, православните великденски традиции, самобитността на казачеството или славянската кулинария.

Колкото до *общите проблеми*, които според регламента на Втория конкурс трябва да засягат участниците, тяхната популяризаторска насоченост и ефективност на изпълнението, разбира се, не предполагат нито научна задълбоченост, нито академичен или критичен подход. Не бива да се изпуска от очи фактът, че значителна част от учителите, стимулиращи своите възпитаници да участват във форума, са русисти, абсолвенти на УМЦС. Самият Люблински регион векове наред е бил гранична зона на западно- и източнославянски културни влияния¹. Част от учениците, участващи в Конкурса, владеят в различна степен украински или руски език, които усвояват в домашна среда. Затова не буди учудване фактът, че езикът на някои презентации е източнославянски.

Що се отнася до авторството на презентациите, то несъмнено е дело колкото на самите ученици, толкова и на гимназиалните учители в качеството им на техни

1 Това до голяма степен е залегнало и в концепцията за отваряне на български лекторат в Люблин, където *българистиката е трябвало да играе ролята на врата към византийската култура* [Сотиров 2013: 112].

ръководители. В този смисъл презентациите в различните издания на Славистичния конкурс на УМЦС дават добър материал за изследване на популярните нагласи в Люблинското воеводство спрямо славянските национални култури, тъй като изборът на тема, подборът и цялостната редакция на информацията до голяма степен подлежат на контрол от квалифицирани преподаватели и с това не представляват следствие на случаен или спонтанен интерес.

Православната тематика в презентациите

С оглед на описаната по-горе специфика на темите и авторството на ученическите презентации в Славистичния конкурс, не смятам за необходимо да цитирам конкретните автори, засягащи пряко или косвено въпроса за православната традиция в славянските страни. Отговорността за съдържанието на конкурсните изпълнения не принадлежи изцяло на вписаните като официални участници ученици. Същевременно целта на статията е само да се регистрират популярните употреби на идеята за православна принадлежност без оценка на достоверността и качеството на представяната пред публиката информация.

Сама по себе си православната тема изглежда особено привлекателна и подходяща за славистичните конкурси на УМЦС. Финалните етапи през последните четири години на Конкурса обхващат общо 45 групови и индивидуални изпълнения, от които 11 могат да бъдат определени като пряко посветени на проблем, непосредствено свързан с православната традиция, и поне още 10 изпълнения, косвено засягащи същата проблематика, т.е. почти половината от ученическите изпълнения обозначават и коментират проблем, идентифициран като принадлежащ на православната култура.

Главните особености, изпъкващи сред пряко наблюдаваните от мен ученически изпълнения с претенция да засягат православно културно присъствие и наследство, могат да се сведат до следното:

- Безспорният общ знаменател в тематиката на огромна част от ученическите изпълнения е *фолклорът*. През такава призма следва да възприемаме и презентациите, засягащи различни православни традиции в Люблинския регион: народната култура с описанието на определени обичаи, поддържани от поколение на поколение, е фокусът, който измества историческия подход към избраните теми.
- Православието безспорно се възприема като интересна и подходяща конкурсна тема, доколкото свидетелства за чужда, макар и постоянно съжителстваща с родната традиция (като изконно полска традиция имплицитно се полага католицизмът).
- Главни подстъпи към разясняване на самобитността на православната традиция са обредните различия (църковни и фолклорни) спрямо доминиращите в Полша практики, както и кулинарната специфика.
- Основният подход в излагането на православна проблематика е сравнението по схемата: *При нас [католиците] е така..., а при тях е така...*
- В няколко случая се появява опозицията: *християнска традиция* (т.е. римокатолическа) – *православна традиция*, която съм срещал и в писмени работи на студенти хуманитаристи в моята дейност на български лектор в Люблин.

- Презентациите оставят цялостно впечатление, че православната традиция е древна и богата, с множество сходни елементи с родните полски католически практики. Същевременно нейната привлекателност не засяга въпроси на мистицизма, византийското ѝ минало² или присъствието ѝ в други региони по света, напр. на Балканите.

Докато горните изводи са до голяма степен очаквани и лесно обясними, по-важните заключения засягат самия обхват на понятието *православна традиция*, имплицитно заложено в презентациите на Славистичния конкурс:

- Налице е трайна тенденция към контаминиране на православната обредност с местните (етнически и/или регионални) обичаи, което води до пряко отъждествяване на православното с източнославянската традиция (най-често украинска или руска). Така например обичайните практики, съпътстващи сватбен обред по руски, често се обозначават като *православна сватба*; църковната венчавка по украински модел се представя за *православно бракосъчетание*, като в заглавията на презентациите не се уточнява, че става въпрос за конкретна регионална или национална обогрденост на обредния цикъл, нито пък за отделен исторически период, към който се отнася представяната традиция³.
- Друга тенденция – сходна с първата, но различна в ефекта си – води до механичното отъждествяване на идеята за *православност* и православна традиция с различни народни обичаи (магически, кулинарни, отнасящи се до облеклото и светското честване на даден празник), като по такъв начин последните допълнително се остойностяват като древни, почитани и широко разпространени обреди⁴. За постигането на такова внушение е достатъчно да се каже, че преди честването на даден празник или конкретен обред (напр. Масленица, но и лазаруване) се провежда тържествена литургия или просто свещеник благославя участващите в народния обред. Така ако първата тенденция развива модела: *православно, значи руско или украинско* (наистина незааявен директно, но присъстващ имплицитно чрез подаваните обобщения), то във втория случай се стига до конструкта *православно, значи фолклорно, идващо от някой странен [за полските младежки разбирания] народен обичай*. Тези две тенденции, произтичащи по естествен и най-добронамерен начин от самото информативно естество на ученическите презентации, са напълно допустими и в стила на форума и аудиторията, за които са предназначени. Те обаче не поставят логически бариери, а дори поощряват извеждането на преобърнатото заключение: *руско / украинско, значи православно*,

2 С едно малко изключение: презентацията *Икона – святая тайна* (2013) е посветена на иконографията като същностен елемент на руската традиция при споменаване на византийското наследство.

3 Срв. заглавия като *Prawosławna ceremonia zaślubin* (2012), *Prawosławne wesele* (2015), *Prawosławna obrzędowość* (2015).

4 Към такива изводи клони значителна част от многобройните интерпретации на празника Масленица; идентичен подход можем да видим и в презентации като *Bułgarskie obyczaje wiosenne* (2012), *Życie Kozaka w dumach* (2012), *Rosyjskie obrzędy weselne* (2014) и др.

както и *фолклорно, значи православно*. И именно тук съм склонен да съзря в презентациите на ученическия славистичен конкурс една потенциална опасност за неговите цели и същност, с която той трябва да се бори: вместо да популяризира и разкрива уникалността на отделните славянски култури, форумът неусетно спомага за *стереотипизирането* на вече налични популярни нагласи. Засегнатият въпрос не е от „невинно“ теоретично естество, доколкото немалко студенти, избиращи да следват българистика в Люблин, навлизат в академичната среда с убеждението за неизкоренимо езическия, изпълнен с анахронизми и суеверия духовен свят на иначе „православния“ българин⁵.

- Противно на моите първоначални очаквания, тематиката на ученическите презентации не включва твърди символични маркери на православната традиция като манастирите, спецификата на храмовата архитектура и интериор. За забелязване е и фактът, че делото на Кирил и Методий – и в църковно-мисионерските му измерения, и в сферата на кирилската писменост – отсъства от тематичния обхват на Славистичния конкурс.
- Българската тематика предизвиква единствено бегли асоциации с православната традиция. Много по-интересни за авторите на конкурсните проекти се оказват кулинарните, модните или изцяло езическите измерения на народната култура⁶. По такъв начин идеята за *православна култура*, представяна на ученическите славистични конкурси, се свежда изключително до своя източен (украинско-руски) етнически ареал.

Въз основа на наблюдаваните от мен ученически презентации се осмелявам да изведа тезата, че православната традиция сама по себе си привлича вниманието на младите участници и техните учители, доколкото се възприема като относително непозната, екзотична, качествено различна от католическата и с това е достатъчен белег за изискваната от Конкурса атрактивност в тематиката. Показателно е например, че в изданията на Славистичния конкурс почти изцяло липсва самобитната гръко-католическа (униатска) традиция, вероятно поради недостатъчната ѝ обособеност от полския исторически контекст. В същото време обхватът на понятието за православност силно се оттласква от неговите догматически, богослужебни или нравствени съдържания (на тях практически не се отделя никакво внимание), за да се сведе до фолклорно-обредната сфера⁷. Тази

5 Това наблюдение се потвърждава и от формулировката на Катя Михайлова, според която полската стереотипна нагласа спрямо българина е между другото за човек *недостатъчно – понеже е само външно – религиозен*. [Michajłowa 2003: 111].

6 Презентациите на българска тема на последните четири финални издания на Конкурса са *Kukeri w Bułgarii* (2012), *Bułgarskie obyczaje wiosenne* (2012), *Wiosenne zwyczaje i tradycje w Bułgarii* (2012) и *Tradycja i moda – o tajemnicach ludowego stroju bułgarskiego* (2014).

7 Тази теза може да бъде красноречиво потвърдена от няколко презентации с тема *православни* (а по същество руски и украински) *сватбени традиции*, в които църковната церемония получава механично тълкуване чрез посочване на формални прилики и разлики с католическата, а същинско значение се придава на извънцърковните обичаи.

сфера силно откроява етническата и най-вече регионалната обогрненост на практики, свързани с територии в непосредствена близост до люблинския регион.

Чрез форуми като Славистичния ученически конкурс на УМЦС може безпроблемно да се онагледи доколко днешните представи на младите хора от люблинския регион обвързват православието автоматично, изключително и без сътресения с руската (при това предимно селска) култура. В такъв смисъл вместо да провокират поне частично разчупване на стереотипа за източнохристиянската цивилизация, ученическите презентации косвено затвърждават убеждението, че днешната памет за православието в Полша се крепи върху и може най-лесно да се онагледи чрез старинни обичаи на източните славяни. В този смисъл понятието *православен*, използвано в презентациите на Славистичния конкурс на УМЦС, функционира в много по-голяма степен като културено-исторически и етнографски, а не като вероизповеден термин.

БИБЛИОГРАФИЯ

* Достъп до всички интернет източници: 10.09.2015

- Michajłowa 2003:** Michajłowa, K. *Pewne cechy polskiego stereotypu Bułgara. – Etnolingwistyka*, 15/2003, 111–127.
- Mikrut 2015a:** Mikrut, L. *Konkurs slawistyczny na UMCS. – MMLublin.pl*, 20.04.2015, <<http://www.mmlublin.pl/artukul/konkurs-slawistyczny-na-umcs-lista-laureatow,3355276,artgal,t,id,tm.html>>.
- Mikrut 2015b:** Mikrut, L. *UMCS: Rusza VII edycja Konkursu Slawistycznego. – MMLublin.pl*, 07.03.2015, <<http://www.mmlublin.pl/artukul/umcs-rusza-vii-edycja-konkursu-slawistycznego-zdjecia,3305563,art,t,id,tm.html>>.
- Reg I KS:** Regulamin I Konkursu Slawistycznego UMCS (2009), <<http://mbpwlodawa.blox.pl/resource/regsl.pdf>>.
- Reg II KS:** Regulamin II Konkursu Slawistycznego UMCS (2010), <<http://nadzor-pedagogiczny.pl/komunikat/ii-konkurs-slawistyczny/3104>>.
- Reg III KS:** Regulamin III Konkursu Slawistycznego UMCS (2011), <<http://wiedzaiedukacja.eu/wpcontent/uploads/2010/11/III.Konkurs.Slawistyczny.Regulamin.pdf>>.
- Сотиров 2013:** Сотиров, П. *Българистиката в университета „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин – между традицията и предизвикателствата на новото време*. В: Карагъзов, П.; Стоянова, Ю. [съст.] *Минало, настояще и перспективи на чуждестранната българистика. Сборник с доклади от Международната кръгла маса, посветена на петдесетата годишнина на Летния семинар по българистика – Лозен, 19–20 юли 2012 г.* София: УИ Св. Климент Охридски, 2013, 112–117.